

**LES IMITACIONS DE VAIXELLA FINA IMPORTADA
A LA *HISPANIA CITERIOR*
(SEGLES I aC - I dC)**

MERCÈ ROCA ROUMENS I JORDI PRINCIPAL (ED.)

SÈRIE DOCUMENTA 6
INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA

TARRAGONA, 2007

DADES CIP

Aquesta obra és el resultat de les aportacions de la taula rodona «*Imitatio Vasaria*. Les imitacions de vaixella fina a la Hispània Citerior en època tardorepublicana i altimperial: producció i comercialització», que va tenir lloc a l'ICAC els dies 6 i 7 de novembre de 2003, fruit de la «Xarxa Temàtica sobre la vaixella fina d'importació i les imitacions a la Hispania Citerior en època tardorepublicana i altimperial: producció i comercialització».

© **de l'edició:** Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC).

© **dels textos:** Mª Carmen Berrocal Caparrós, Josep Burch, Moisés Díaz García, Joaquim Garcia Rosselló, A. Gilabert Mas, Josep Guitart i Duran, Maria del Carme Jiménez Fernández, Jordi López Vilar, Marisol Madrid Fernández, Albert Martín Menéndez, Imma Mesas Torronteras, José Antonio Mínguez Morales, J. Moltó Poveda, Marta Morán Álvarez, Josep Maria Nolla, M. Olcina Doménech, Pedro Otiña Hermoso, Michel Passelac, Xavier Payà Mercè, Joaquim Pera Isern, José Pérez Ballester, Jordi Principal, Carlos Sáenz Preciado, Jordi Sagrera, F. Sala Sellés, Corinne Sanchez, Joan Sanmartí i M. Dolors Zamora Moreno.

© **dels dibuixos:** Àlex Ros Mateos i Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC.

© **de la imatge de la coberta:** M. Kumurdjian.

Coordinació: Publicacions de l'ICAC

Assessorament lingüístic: Roser Calvet Riera

Correcció: Mireia Companys (català), Servei lingüístic URV (castellà) i Mariam Chaïb (francès)

Traducció a l'anglès: Paul Turner

Disseny de la coberta: Dièdric

Fotocomposició: Víctor Igual, S.L.

Impressió: Grafos, S.A.

Dipòsit legal: T-404-2007

ISBN: 978-84-934698-5-6

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

SUMARI

Introducció. <i>Mercè Roca i Jordi Principal</i>	3
I. Les céramiques d'imitations au 1er siècle av. n. è. en Languedoc: l'exemple des sites de consommation. <i>Corinne Sanchez</i>	5
II. Imitations et fabrications de céramiques fines de type italique en Languedoc occidental et Roussillon pendant la période tardo-républicaine et au début de l'Empire. <i>Michel Passelac</i>	17
III. Les ceràmiques emporitanes tardanes. Una producció terrissaire d'abast regional a cavall del canvi d'era. Estat de la qüestió. <i>Josep Maria Nolla, Jordi Sagrera i Josep Burch</i>	47
IV. Les ceràmiques grises d'època tardorepublicana i augustal que imiten la vaixella d'importació: la costa laietana. <i>Joaquim Garcia Roselló, Albert Martín Menéndez i M. Dolors Zamora Moreno</i>	69
V. Produccions d'imitació de vernís negre: <i>Baetulo</i> . <i>Maria del Carme Jiménez Fernández</i>	85
VI. Identificació arqueològica i arqueomètrica de la Producció A de la badia de Nàpols dins les sigil·lades indeterminades de <i>Baetulo</i> . <i>Marisol Madrid Fernández</i>	89
VII. Importaciones e imitaciones de vajilla de barniz negro en Tarragona en los siglos II-I a.C. <i>Moisés Díaz García i Pedro Otiña Hermoso</i>	99
VIII. Notes sobre la presència d'algunes produccions locals i importades de vernís roig en la Tàrraco julio-clàudia. <i>Jordi López Vilar, Imma Mesas Torronteras i Pedro Otiña Hermoso</i>	119
IX. Las imitaciones de vajilla de mesa de los siglos I a.C. y I d.C. del sector BC de <i>Lucentum</i> . <i>F. Sala Sellés, J. Moltó Poveda, M. Olcina Doménech i A. Gilabert Mas</i>	133
X. Campaniense C, cerámicas grises y engobadas de imitación en Cartagena, Mazarrón i <i>Eivissa</i> . <i>José Pérez Ballester i Mª Carmen Berrocal Caparrós</i>	151
XI. La ceràmica d'imitació en el segle I aC a la ciutat romana de <i>Iesso</i> (Guissona). Estudi preliminar. <i>Joaquim Pera Isern i Josep Guitart i Duran</i>	173
XII. La vaixella de taula engalbada de la ciutat romana d' <i>Ilerda</i> i el fenomen de les imitacions durant el període tardorepublicà i altimperial. <i>Marta Morán Álvarez i Xavier Payà Mercè</i>	187
XIII. Imitaciones de cerámicas de barniz negro campanienses y de <i>terra sigillata</i> en producciones autóctonas del valle medio del Ebro. <i>José Antonio Mínguez Morales i Carlos Sáenz Preciado</i>	235
XIV. Les imitacions en pasta grisa de vaixella fina de vernís negre a <i>Pollentia</i> en època tardorepublicana. <i>Jordi Principal i Joan Sanmartí</i>	259

VIII. NOTES SOBRE LA PRESENCIA D'ALGUNES PRODUCCIONS LOCALS I IMPORTADES DE VERNÍS ROIG EN LA TÀRRACO JULIOCLÀUDIA

Jordi López Vilar
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Imma Mesas Torronteras
CODEX-Arqueologia i Patrimoni

Pedro Otiña Hermoso
Arquedèleg

Resum

Amb aquest treball volem contribuir al coneixement de la dinàmica comercial de la Tàrraco del segle I dC. Es presenta una possible producció local documentada d'una manera abundant en el jaciment de la plaça de la Font de Tarragona. També presentem com a novetat un petit conjunt de ceràmiques procedents de la zona de Nàpols i Narbona. Per últim, destacar algunes imitacions de TSI d'origen indeterminat.

Paraules clau

Tàrraco. Ceràmica. Imitacions. Comerç

Abstract

The aim of this study is to contribute to the knowledge of the commercial dynamics of *Tàrraco* in the 1st century BC. We present a possible local production that is well documented in a deposit located in the Plaça de la Font (Tarragona), as well as a small collection of pottery from the areas of *Neapolis* and *Narbo* found in the same deposit. To finish, we point out some imitations of Italic TS from an undetermined origin.

Key words

Tàrraco. Pottery. Imitations. Trade

L'estudi de les imitacions ceràmiques a la ciutat de Tarragona es troba en un estat incipient. Sens dubte, l'important volum de restes ceràmiques que tots els anys es recuperen en les diferents intervencions que es realitzen provoca un desbordament de dades que difícilment són processades. En aquest sentit, amb aquesta contribució volem oferir les primeres novetats respecte a una producció local de ceràmiques envernissades, així com una sèrie d'imitacions de procedència indeterminada. També presentem unes classes ceràmiques d'importació noves a la ciutat i altament significatives que completen la visió de la dinàmica comercial entre Tàrraco i la península Itàlica.

1. INTRODUCCIÓ: L'EXCAVACIÓ DE LA PLAÇA DE LA FONT

Entre el novembre de 1995 i el juny de 1996 el Servei Arqueològic de la URV efectuà una de les grans intervencions arqueològiques extensives a la ciutat de Tarragona. La construcció d'un aparcament soterrani al bell mig de la plaça de la Font (fig. 1 i 2) fou el motiu de la descoberta d'unes interessantíssimes restes que abastaven una àmplia cronologia que arrancava d'època tardorepublicana i arribava fins als nostres dies (Gebellí 1997-1998; Tubilla 2000).

La primera activitat documentada és de caire industrial: dos grans clots de diversos metres de fondària causats per l'extracció de l'argila. La presència d'aquesta argilera de proporcions més que considerables ha estat relacionada —i creiem que amb raó— amb la necessitat de fabricar els milers de tovots que serviren de reompliment a la muralla de la ciutat (Gebellí 1997-1998, 163). La seva cronologia, doncs, hauria d'atribuir-se al segle II aC, malgrat que l'excavació en si mateixa no va proporcionar elements objectius que confirmessin aquesta datació. L'existència d'argiles al subsòl és sens dubte una de les causes que van determinar l'establiment d'un complex terrisser en el segle I dC. A la mateixa plaça es va excavar també un altre gran clot en època medieval, reomplert després en el segle XV i que ha estat relacionat amb el forn ceràmic de l'Antiga Audiència (Gebellí 1997-1998, 168-169; Curulla *et al.* 2000).

El segle I dC es mostrà en aquest sector com un moment de plena activitat industrial. En aquest sentit, fou especialment significativa la troballa de dues basses de decantació d'argila, que constitueixen les úniques estructures documentades *in situ* d'una o més terrisseries que s'instal·laren en aquesta àrea en el segon decenni del segle I dC. A una certa distància d'aquestes basses s'aixecava també una gran construcció, que fou excavada i interpretada després com una zona de magatzems relacionats amb aquesta activitat.

No hi ha cap indicatiu, però, que els materials que presentem en aquesta reunió procedissin d'aquells forns. El nostre conjunt de produccions locals, i d'altres foranes que descriurem després, es va recuperar en l'estrat que amortitzava tots els edificis relacionats amb la fabricació de ceràmica, el qual tenia una cronologia més tardana, cap a l'any 60 dC. Aquests reompliments foren necessaris de cara a regularitzar el terreny i poder edificar, uns anys més tard, un gran edifici d'espectacles: el circ.

2. L'ESTRAT D'AMORTITZACIÓ DE LES TERRISseries TIBERIANES

Aquest estrat, d'una extensió i potència considerables, va ser referenciat amb els números d'unitat estratigràfica 2108 i 2208 durant el procés d'excavació, però per estudiar-los podem unificar-los tots dos, atès que aquesta divisió corresponia només a motius pràctics quant a organització de les tasques d'excavació. L'estrat, doncs, es caracteritza per una terra obscura i amb una gran quantitat de carbons. En realitat es tracta d'un gran nivell d'abocament de terres de coloracions diverses i milers de fragments ceràmics, així com restes de les dovelles recremades d'un o diversos forns ceràmics i rebuigs de coccio. La potència, variable, oscil·lava entre els 80 i els 120 cm. Tot aquest nivell cobria les instal·lacions industrials tiberianes identificades en el decurs de l'excavació. El nombre de fragments ceràmics recollits és superior als 50.000 i per ara només les llànties han gaudit d'un estudi particular (Tubilla 2001), de manera que manca investigar a fons la resta del conjunt que és, evidentment, d'un gran interès (fig. 3).

Dins del potent nivell de rebliment ha estat possible identificar una sèrie de materials que hem de considerar residuals, atès que cronològicament s'allunyen dels materials més moderns. En aquest sentit podem parlar de les produccions de vernís negre italià, de les quals la Campaniana A és la producció majoritària. Entre les àmfores cal destacar l'abundant quantitat d'italiques de les formes Dr. 1A i 1B. En menor mesura es documenten àmfores púniques de la forma Mañá C-2, contenidors numantins i àmfores ibèriques.

Pel que fa a les produccions altimperials podem indicar que la TSI és percentualment més abundant que la TSSG, un 85,32% de TSI enfront d'un 3,05% de TSSG (fig. 8). Les formes principals documentades en TSI han estat les Consp. 20.4, 20.5, 21.1, 21.2, 21.3, 21.4, 23.2, 26.1, 27.1, 33.4, 36.4, 37.1 i Ritt. 8.1.1, i la forma majoritària és el plat Consp. 18.2. En TSSG s'han identificat les formes Ritt. 1, 5, i 8; i Drag. 15-17, 15a1, 17b, 18a, 18b, 24/25 i 27. De l'estudi de formes es desprèn que l'inici de l'abocament se situaria en època augustal, gràcies a la presència de deter-

minades formes de TSI. El tant per cent més elevat de ceràmica de vaixel·la de taula se situa en els anys del principat de Tiberi. El final de l'abocament caldria datar-lo en el canvi de l'època clàudia a la de Neró, sobretot per l'absència del repertori decorat de TSSG i de TS Marmorata. Cal destacar la presència d'una manera testimonial de la TSO-A amb un parell de fragments sense forma corresponents, però, a fons de grans plats.

Entre les formes de ceràmica de parets fines destaca la forma My. 33-35, de la qual han aparegut més de 350 fragments de vora, una forma que té una datació entre finals del segle I aC i l'època de l'emperador Claudi. A més, també s'han trobat fragments de les formes My. 3, 11, 18, 19, 24, 28, 37, 38 i 42. D'altra banda, va constatar-se la presència d'un gran nombre de fragments de ceràmica d'origen suposadament local, majoritàriament realitzada amb pasta reduïda, com és el cas de la forma 54 de López Mullor, de la qual s'han recollit uns 300 fragments de vora. A més van classificar-se dues noves formes de parets fines molt abundants i de producció probablement local, ja que no se'n van trobar paral·lels.

Les llànties estan representades per les republicanes de tipus cilíndric de l'Esquilí, Dr. 2 i 4, les llànties de volutes de les formes Dr. 9A, 9B, 9C, 11, 12, 14, les llànties plàstiques Amaré VIII, i una llàntia del tipus Loeschke IV.

La ceràmica comuna és el grup més abundant (amb uns 40.000 fragments) i està composta majoritàriament per produccions de cocció oxidant d'origen local. Entre les formes principals, aparegudes també formant part de rebutjos de forn, destaquen les gerres, les ampelles i les cassoles, i són també molt freqüents els ferrets. Les importacions de ceràmica comuna tenen principalment un origen itàlic (cuina itàlica, roig intern pompeïà i morters). Es troben també les primeres produccions de cuina africana, com la cassola Òstia II, fig. 303.

El volum més important de material amfòric correspon a les produccions dels centres hispans, fonamentalment tarraconenses i bètics. Entre les primeres destaca un nombre important de les formes Pascual 1 i Dr. 2/4, així com la presència de fragments de les formes Oberaden 74 i Tarraconense 1. Entre les segones abunden les formes Dr. 7/11, Dr. 20 i Haltern 70, i també en quantitat més reduïda fragments de les formes Pelichet 46 i Lomba do Canho 67. Ja en menor volum es constata la presència d'amfores gal·les, ròdies, de Cos i orientals altimperial Dr. 2/4.

Pel que fa a la cronologia, l'excepcional troballa d'una gran quantitat de vaixel·la de taula en aquest estrat (TSI, TSSG i Parets Fines) ens ofereix una datació ge-

nèrica prou acurada pels voltants de l'any 60 dC. Considerem un element clau per a la datació d'aquest nivell la presència de TSSG de la forma Drag. 18b, que comença a ser comercialitzada en aquesta època.

2.1. LES CERÀMIQUES FINES DE PRODUCCIÓ LOCAL

Fins ara no teníem constància de l'existència de terrisseries ubicades a la ciutat de Tàrraco. Amb tot, coneixem a l'*ager Tarraconensis* diversos centres on es fabricaven diferents materials ceràmics. Un dels pocs jaciments on ha estat possible identificar, juntament amb recipients amfòrics, evidències de producció de ceràmiques comunes o de vaixel·la fina, és el jaciment de les Planes del Roquí (Adiego, Vilaseca 1999; Vilaseca, Adiego 2002), on es van recuperar sis fragments de motlles de la forma Drag. 37 de terra sigil·lada hispànica. També al Velòdrom de Mont-roig es trobà un motlle per a la fabricació de TSH decorada de la mateixa forma Drag. 37 (Vilaseca 1994).

Com s'indica a la introducció, a l'àrea afectada per l'excavació de la plaça de la Font van ser localitzades dues basses de decantació que ens indiquen l'existència de forns a l'àrea que poc temps després va quedar afectada per la construcció del circ de Tàrraco. D'entre la ceràmica recuperada del potent nivell que hem descrit abans va ser possible individualitzar una sèrie de fragments que es caracteritzen per presentar una pasta de color beix força depurada, amb un desgriant de punts blancs visible a simple vista, de tall recte i net, i amb dues variants: amb vernís i sense.

2.1.1. Ceràmiques amb vernís

S'observa un vernís de color marró o vermell, poc espès, aplicat d'una manera irregular sobre tota la superfície del recipient. Aquestes tonalitats arriben a fusionar-se i generen colors derivats de la barreja dels anteriors. El vernís es perd amb certa facilitat i és freqüent que no hi sigui regular, sobretot a l'interior.

D'aquesta producció ha estat possible identificar una sola forma que presenta fins a quatre variants diferents. La primera d'elles, amb un mínim de cinquanta recipients, correspon a un bol carenat. Aquest bol presenta un llavi exvasat indiferenciat i arrodonit. Els diàmetres se situen entre els 18 cm dels recipients més petits i els 22 cm dels recipients més grans. A la part baixa es marca una carena que acostuma a ubicar-se a 1,75 cm del fons en els recipients més petits i a 2,5 cm del fons en els de majors dimensions. Totes les bases susceptibles de ser estudiades ens han proporcionat un diàmetre de 8 cm. Cal ressaltar que ha estat possible identificar dues modalitats diferents de peus en les bases que hem estudiat. El primer d'ells és oblic, amb una paret interna lleugerament corba, mentre que

l'externa és de secció generalment rodona (fig. 4.1-11). La segona es caracteritza per presentar dues petites motlures en la part interior del peu (fig. 4.5-6).

La segona variant identificada és un bol que presenta un llavi inclinat vers l'exterior, indiferenciat de la resta del cos i de secció rodona. Per sota del llavi s'observa un aprimament de la paret exterior. El diàmetre dels dos únics exemplars és de 19 cm. Sembla que es tracta d'un bol no carenat (fig. 5.1-2).

La tercera es correspon amb un bol de vora simple indiferenciada respecte al cos i de secció rodona, amb un diàmetre de 21 cm. Presenta un cos corbat (fig. 5.3). Només ha estat possible identificar-ne un exemplar que no conserva la base.

La darrera variant és un bol carenat que presenta un llavi vertical lleugerament motllurat. El seu diàmetre és de 16 cm. Només ha estat possible identificar-ne un sol exemplar (fig. 5.4).

2.1.2. *Ceràmiques sense vernís*

Les característiques morfològiques d'aquesta classe ceràmica són iguals que les del grup de ceràmiques envernissades. Les característiques tècniques d'aquesta classe ceràmica s'allunyen de les tradicionals ceràmiques comunes que acostumen a documentar-se a Tàrraco i al seu *ager*.¹ Crida l'atenció que proporcionalment és un grup clarament minoritari respecte a l'anterior, ja que representa el 21,1% del total de fragments identificats d'aquesta producció. La superfície exterior dels recipients acostuma a estar ben polida, i és molt llisa i regular. Igualment els talls són rectes i nets.

Les formes identificades queden reduïdes en aquest cas a dues. La primera d'elles és la mateixa variant 1 de la producció amb vernís (fig. 5.5 i 5.6). La segona forma és un bol carenat (fig. 5.7-9) semblant a la forma Vegas 21.5 (Vegas 1973).

2.2. PRODUCCIÓ A DE LA BADIA DE NÀPOLIS

La presència de ceràmiques atribuïbles a la Producció A de la badia de Nàpols ha estat descrita per primera vegada a la ciutat de Tarragona en la intervenció duta a terme a la plaça de la Font que aquí presentem.² P. Kenrick va proposar el terme de *TS Tripolitana* per a

aquesta producció a partir de les troballes de Berenice, Sabratha i altres localitats de l'actual Líbia³ (Kenrick 1985, 283-302). Posteriorment, Soricelli va posar en dubte l'adscripció d'aquesta producció al nord de l'Àfrica d'acord amb les evidències de la regió italiana de la Campània i de Sicília (Soricelli 1987, 73-87). Les anàlisis químiques realitzades en diferents recipients a mitjan anys noranta van demostrar-ne l'origen italià d'una manera definitiva (Soricelli, Schneider, Hedinger 1994, 67-88).

Les pastes es caracteritzen per presentar una argila fina i lleugerament granulada, de color ataronjat. Com a desgredant cal destacar la presència de mica molt fina que es detecta a simple vista. El vernís es troba aplicat d'una manera regular i la seva coloració varia entre tonalitats ataronjades i vermelles. Les formes identificades fins ara corresponen a grans plats, bols i copes de formats diversos, del repertori de la TSI. Cronològicament és una producció que hem de situar en època d'August i Tiberi, ja que gairebé totes les formes es poden datar dins dels seus respectius principats.

En el nostre cas ha estat possible identificar un total de set formes diferents. La forma 409 (= Consp. 18) és la majoritària, amb un total de dos exemplars (fig. 6.1). Es tracta d'un gran plat amb la base plana i el llavi vertical. De vegades el llavi mostra una ranura a la part superior.⁴ Amb un únic exemplar es documenten les formes 425 = Consp. 8 (fig. 6.4), 427 = Consp. 22 (fig. 6.5) i 419 = Consp. 36 (fig. 6.6). Entre les bases cal destacar la presència de dos individus que podem vincular als grans plats de la forma 415, un d'ells amb grafit a la part exterior del recipient (fig. 6.2) i un fragment de base corresponent a la forma 421 (fig. 6.3) (Kenrick 1985, 283-302).

2.3. LES PRODUCCIONS NARBONESES

La presència de produccions narboneses en aquest estrat és pobra, tant pel nombre de fragments (una quinzena) com per la seva tipologia, atès que, amb la sola excepció d'una ansa, la resta són informes. Presenten totes elles les característiques tècniques pròpies d'aquesta producció: pasta tova de color beix amb presència de mica, vernís de color roig corall, brillant i poc adherent. Produïdes a Narbona a partir de l'últim quart del segle I aC, imitaven tant formes de vernissos negres tardans com formes aretines arcaïques (Passe-lac, Sabrié 1986). Pel que fa a la seva difusió al sud dels

1. Aquestes ceràmiques comunes es caracteritzen per presentar argiles de tonalitats diverses, de fractura irregular, granulada i desgredant abundant de punts blancs de certa grandària.

2. Voldríem agrair especialment la col·laboració de M. Madrid en la correcta identificació d'aquesta producció.

3. La classificació realitzada per Kenrick serà la que utilitzarem en aquest treball per identificar les diferents formes localitzades (Kenrick 1985).

4. El segon exemplar no ha estat possible de dibuixar a causa de l'elevat grau d'erosió que presenta. Es pot classificar com una variant 2 de la forma 409 de Sidi Khrebish.

Pirineus, es troben a Empúries (Sanmartí Grego 1974-1975), Badalona, Saragossa, *Celsa*, *Osc*, *Baelo*, etc. (Beltrán 1990, 67).

2.4. LES IMITACIONS DE LA FORMA CONSP. 51

Entre les restes ceràmiques recuperades en la intervenció de la plaça de la Font cal destacar la relativa abundància de vasos amb la forma Consp. 51 de TSI. Ha estat possible identificar vint-i-cinc fragments (disset vores, cinc bases i tres fragments informes) i setze individus diferents. Tres d'aquests individus presenten la vora cilíndrica o arrodonida. Cal ressaltar que no hi ha dues peces iguals, de tal manera que les diferents peces poden procedir de centres diversos si ens atenim a les característiques tècniques de fabricació. Destaquem la presència d'un fragment de fons (fig. 6.13) que presenta una certa similitud amb la producció local anteriorment tractada, si bé en aquesta ocasió l'argila es troba menys depurada i té un tall molt irregular. Igualment destaquem la presència de dos recipients amb pasta reductora i sense vernís, així com un parell de fragments de vora que mostren una pasta força semblant a la típica comuna ibèrica oxidada.

2.4.1. Inventari

Fig. 6.8. Imitació de la forma Consp. 51. Diàmetre de la vora: 22 cm. Pasta bicroma de color marró clar a l'interior i beix a l'exterior. Superfície interior i exterior amb vernís ben aplicat de color marró.

Fig. 6.9. Imitació de la forma Consp. 51. Pasta de color gris clar, dura, tall recte. No s'hi observa desgredant a simple vista. Superfície interior i exterior sense vernís.

Fig. 4.10. Imitació de la forma Consp. 51. Pasta de color vermell, fractura neta i recta. S'hi observa desgredant de punts blancs. Superfície exterior i interior amb vernís de color ataronjat.

Fig. 6.11. Imitació de la forma Consp. 51. Pasta de color grisós, fractura neta i recta. No s'hi observa desgredant a simple vista. Superfície interior i exterior sense vernís.

Fig. 6.12. Imitació de la forma Consp. 51. Diàmetre de la vora: 18,4 cm. Pasta de color vermell, fractura neta i recta. S'hi observa desgredant de punts blancs. Superfície exterior i interior amb vernís de color ataronjat.

Fig. 6.13. Imitació de la forma Consp. 51. Fragment de fons, diàmetre de 18 cm. Pasta de color beix, mit-

janament depurada, amb desgredant visible a simple vista de punts blancs, tall irregular. Vernís similar al que hem descrit per a la producció local comentada abans.

2.5. ALTRES IMITACIONS

La presència d'imitacions de TSI en el context de la plaça de la Font que presentem en aquest treball, al marge de la forma Consp. 51, queden reduïdes a quatre formes clarament identificades i a un petit conjunt de fragments sense forma que descriurem tot seguit i que presumptament poden pertànyer als mateixos recipients, tot i que no ha estat possible d'unir-los físicament.

Podem considerar que els quatre fragments corresponen a imitacions de TSI de procedència indeterminada. Les quatre formes corresponen a d'altres força característiques del període comprès entre August i Neró.

2.5.1. Inventari

Fig. 7.1. Imitació de la forma Consp. 27. Diàmetre interminable. Argila de color marró fosc, gairebé negre, sense desgredant visible a simple vista. Vernís de color vermell fosc, poc homogeni i de fractura recta.

Fig. 7.2. Imitació de la forma Consp. 13. Diàmetre interminable. Argila de color gris clar sense desgredant visible a simple vista. Vernís de color negre, erosionat en la part superior de la vora. Fragment força rotat.

Fig. 7.3. Imitació de la forma Consp. 23. Diàmetre interminable. Argila de color beix amb desgredant micaci i punts de color gris. Fractura irregular. Vernís de color ataronjat, mal adherit tant a l'interior com a l'exterior.

Fig. 7.4. Imitació similar a la forma Consp. 50.1. Diàmetre interminable. Argila de color beix amb desgredant micaci i punts de color gris. Fractura irregular. Vernís de color ataronjat, mal adherit tant a l'interior com a l'exterior.

3. CONSIDERACIONS FINALS

L'estudi dels materials ceràmics d'època altimperial a Tàrraco està mancat, encara avui dia, d'un treball de sistematització mitjançant el qual ens puguem aproximar a la seva dinàmica productiva i comercial respecte a la resta de les grans ciutats de l'Imperi Romà⁵. Aquesta situació contrasta amb un major

5. Un primer intent a Díaz, Otiña 2002.

coneixement dels períodes tant anterior⁶ com posterior⁷.

Les ceràmiques envernissades de producció local s'han documentat d'una manera relativament abundant a l'excavació de la plaça de la Font de Tarragona. La seva presència a la resta de la ciutat és en aquests moments força escassa, segurament com a conseqüència del desconeixement que en tenim. Amb tot, ha estat possible identificar-les en alguns jaciments, com al teatre romà de Tàrraco⁸. Puntualment també s'han documentat evidències d'aquesta producció a la parcel·la 9 del PERI 2 de Tarragona, dins d'un context datat cap a l'any 100 dC. Les formes identificades en aquest cas són la variant 1 sense vernís i la variant 3 envernissada, amb un sol exemplar representat. Aquesta producció identificada aquí per primera vegada sembla molt limitada i d'abast estrictament local; era completament desconeguda per a la resta dels assistents a la reunió.

La presència de la Producció A de la badia de Nàpols constitueix una important troballa dins la ciutat de Tarragona a causa de la seva absència total a la nostra ciutat fins ara, encara que aquest estrany buit es deu molt probablement a la recent identificació d'aquesta classe ceràmica. Pel que fa a Catalunya només estem en condicions d'afirmar l'existència d'aquesta Producció A de la badia de Nàpols a Badalona (Madrid 1999, 279). La seva presència evoca, en certa manera, els intensos contactes comercials del període precedent, amb importacions de vernissos negres i vi (àmfores itàliques), procedents precisament d'aquesta àrea.

La troballa de les produccions narboneses també era d'esperar a Tàrraco, però malauradament no se n'ha pogut recuperar cap fragment amb forma definida. Podem qualificar d'anecdòtica la troballa de dos fragments de TS Oriental A (Atlante 1985, 9-48). Les ceràmiques que presenten la forma Consp. 51 constitueixen un grup heterogeni amb pastes i vernissos molt diversos i semblen procedir realment de centres productors variats. Finalment, es constata també l'existència d'un petit grup de fragments d'origen indeterminat, però que imiten clarament formes de la TSI.

Fa només deu anys es publicà un treball sobre un conjunt ceràmic procedent de Tàrraco, datat poc després del 60 dC, en el qual s'estudiaven una sèrie de materials (Agraz *et al.* 1993). Epígrafs com «presigillatas», «cerámicas de imitación aretina de engobe negro» o «cerámicas de imitación aretina de engobe rojo coral» hi eren comuns. Per les minucioses descripcions del text ja es veu que algunes tenen un origen narbonès i

altres probablement es poden adscriure a les produccions napolitanes o a les peces de producció local que s'han identificat aquí per primer cop. S'imposa, doncs, una revisió dels materials de les velles excavacions per tal de valorar-ne la incidència. El jaciment de la plaça de la Font podria ser significatiu en aquest sentit. En l'estrat estudiat, un 85,32% dels vernissos rojos està constituït per TSI. Gairebé un 15%, doncs, correspon a altres produccions, i d'aquestes, la meitat (un 7,13%), als bols de fabricació local (fig. 8). Finalment, cal destacar la poca força que van agafar aquestes produccions locals envernissades, probablement perquè la ciutat, molt ben comunicada, estava ben proveïda de vaixel·la fina itàlica, d'una qualitat molt superior.

BIBLIOGRAFIA

- ADIEGO, P., VILASECA, A. 2000: «El centre de producció ceràmica de les Planes del Roquís, Reus (Baix Camp)», a *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tarragona, 275-284.
- AGRAZ *et al.* 1993: Agraz, J., Carreté, J.M., Macias, J.M.: «Las cerámicas de los niveles alto-imperiales», a Dupré, X., Carreté, J.M., *La Antigua Audiencia. Un acceso al foro provincial de Tàrraco*, EAE 165, Madrid, 87-116.
- AQUILUÉ, X. 1992: *Relaciones económicas, sociales e ideológicas entre el Norte de África y la Tarraconense en época romana. Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, tesis microfitxades 1275, Universitat de Barcelona.
- ATLANTE 1985: *Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (tardoelenismo e primo impero)*, Roma.
- BELTRÁN, M. 1990: *Guía de la cerámica romana*, Saragossa.
- CURULLA *et al.* 2000: Curulla, O., Mir, H., Piñol, L. «El forn de ceràmica medieval de l'antiga Audiència de Tarragona», a *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (Igualada 1998), Barcelona, 156-166.
- DÍAZ, M. 2000: «Tipocronología de los contextos cerámicos tardo-republicanos en Tarraco», *Empúries* 52, 201-260.
- DÍAZ, M., OTIÑA, P. 2002: «El comercio de la Tarragona antigua: importaciones cerámicas entre los siglos III aC y la dinastía Julio-Claudia», a Rivet, L., Scillano, M. (ed.), *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens. Mélanges offerts à Bernard Liou*, Montagnac, 171-193.
- GEBELLÍ, P. 1997-1998: «Noves aportacions al coneixement històric de la part alta de Tarragona: la intervenció arqueològica de la Plaça de Font de Tarragona», *Butlletí Arqueològic* 19-20, 153-196.
- KENRICK, P. 1985: *Excavations at Sidi Khrebish, Benghazi (Berenice), III, 1: The Fine Pottery*, Libya Antiqua sup. 3, Trípoli.
- MADRID, M. 1999: «Les marques de potiers sur la Terra Si-

⁶ Especialment els treballs de Díaz 2000 i Principal 2002 per a la ceràmica republicana.

⁷ Amb una bibliografia més rica per a la tardoromana. Esmement principalment: Ted'a 1989, Aquilué 1992, Macias 1999 i Remolà 2000.

⁸ Agraïm aquesta informació a J. Ruiz de Arbulo.

- gillata de la ville romaine de Baetulo (Badalone, Barcelona)», a *SFECAG, Actes du Congrès de Fribourg*, Marsella, 279-289.
- MACIAS, J.M. 1999: *La ceràmica comuna tardoantiga a Tàrraco. Anàlisi tipològica i històrica (segles V-VII)*, Tulcis. Monografies tarraconenses 1, Tarragona.
- PASSELAC, M., SABRIÉ, R. i M. 1986: «Centre de production de Narbonne», a Bémont, C., Jacob, J.P. (ed.), *La terre sigillée gallo-romaine*, DAF 6, París, 52-55.
- PRINCIPAL, J. 2002: «El comerç de ceràmiques de vernís negre a la Cessetània durant els segles III-I aC», *Citerior* 3, 129-172.
- REMOLÀ, J.A. 2000: *Las ánforas tardo-antiguas en Tàrraco (Hispania Tarraconensis). Siglos IV-VII dC*, Instrumenta 7, Barcelona.
- RIVET, L. 2002: «Céramiques communes engobées et imitations de campaniennes et de sigillées italiques de Fréjus (Var), de la fin du Ier siècle avant notre ère et du Ier siècle de notre ère», *Archéologie et histoire romaine* 8, 249-266.
- SANMARTÍ GREGO, E. 1974-1975: «Nota acerca de una imitación de la sigillata aretina detectada en Emporion», *Ampurias* 36-37, 251-261.
- SORICELLI, G. 1987: «Tripolitanian Sigillata: North African or Campanian?», *Libyan Studies* 18, 73-87.
- SORICELLI, G., SCHNEIDER, G., HEDINGER, B. 1994: «L'origine della Tripolitana Sigillata/ Produzione A della Baia di Napoli», a Olcese, G. (ed.), *Ceramica romana e archeometria: lo stato degli studi*, Florència, 67-88.
- VEGAS, M. 1973: *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*, Publicaciones Eventuales 22, Barcelona.
- VILASECA, L. 1994: *Excavacions al velòdrom. Un centre terrisser d'època romana (Mont-roig del Camp, Baix Camp)*, Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya 12, Barcelona.
- VILASECA, A., ADIEGO, P. 2002: «El centre de producció ceràmica de Les Planes del Roquís, Reus (Baix Camp)», *Citerior* 3, 209-230.
- TED'A 1989: *Un abocador del segle V dC en el Fòrum provincial de Tàrraco*, Memòries d'Excavació 2, Tarragona.
- TUBILLA, M. 2000: «Plaça de la Font», a Cortés, R. (ed.), *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 45-58.
- 2001: «Lucernas romanas halladas en la Plaça de la Font de Tarragona (estratos 2108 y 2208)», *Butlletí Arqueològic* 23, 141-186.

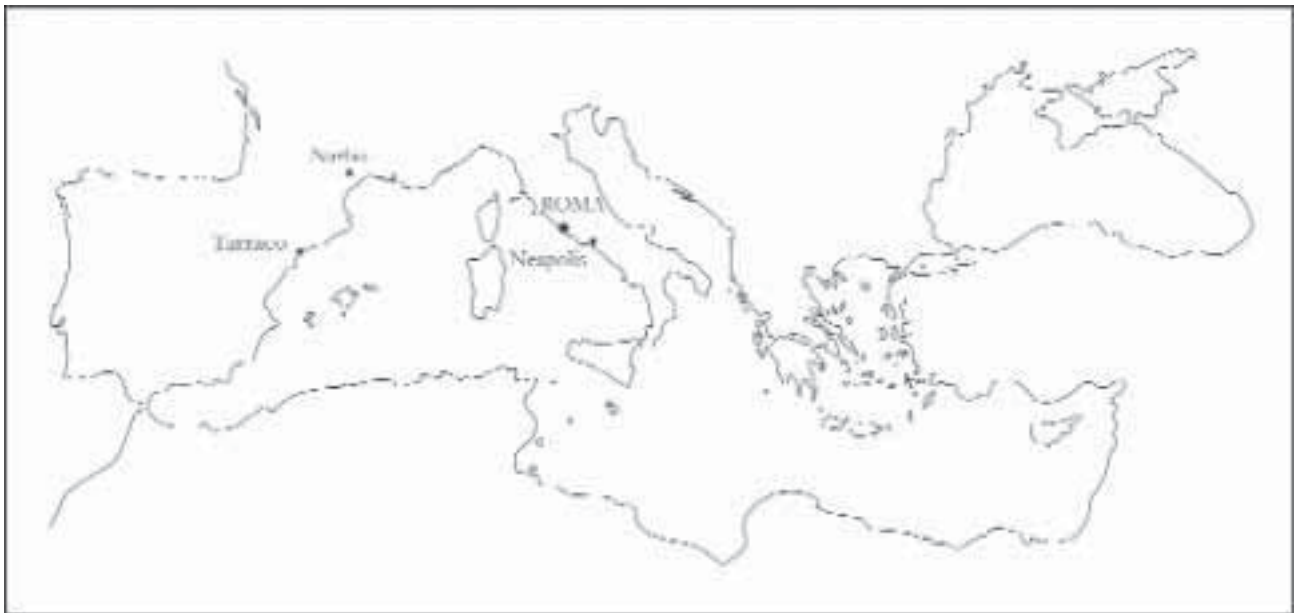

Fig. 1: Mapa del Mediterrani amb la situació dels centres esmentats en el text.

Fig. 2: Plànol de Tarragona amb els solars on s'han documentat les ceràmiques de producció local.

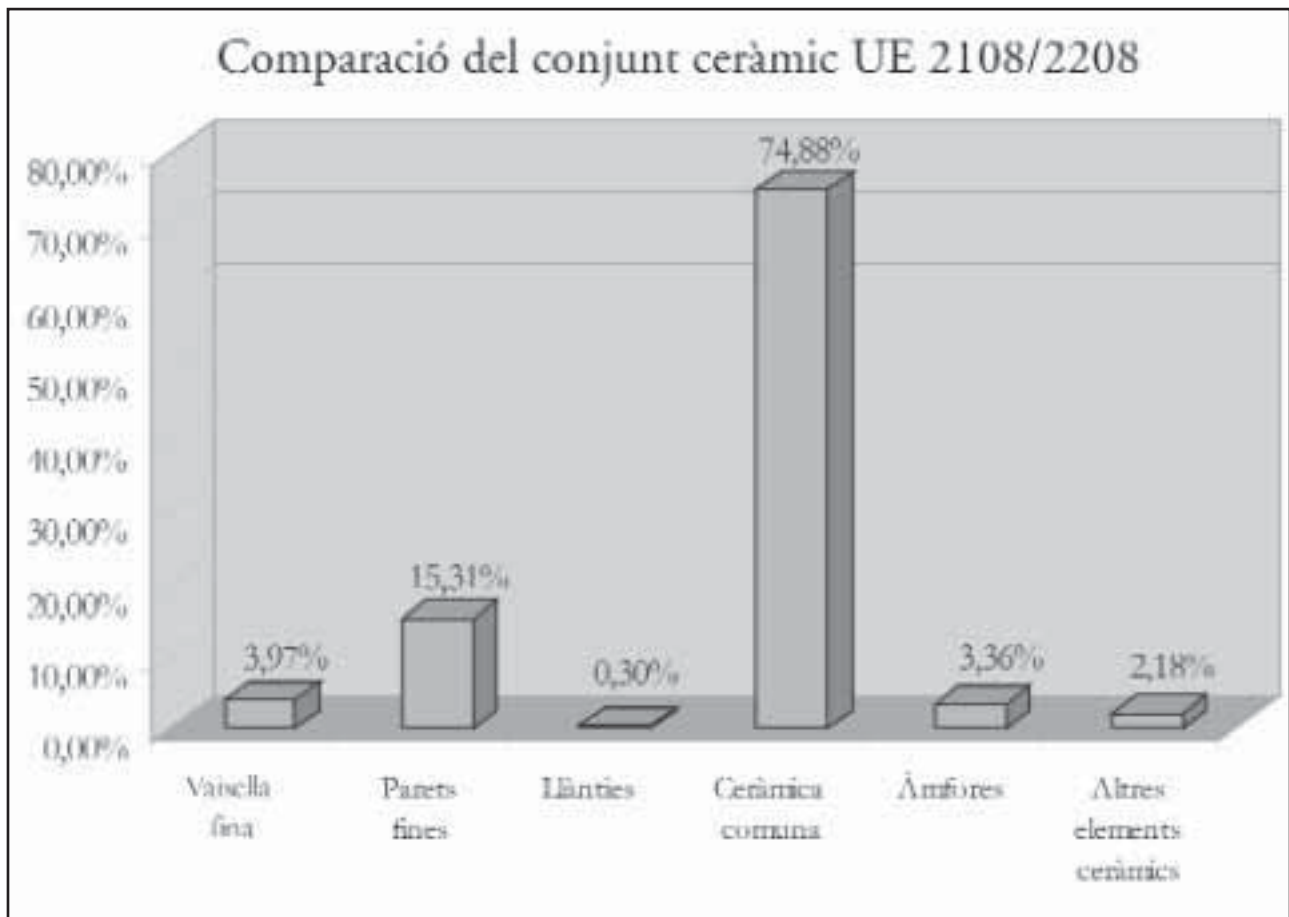

Fig. 3: Comparació del conjunt ceràmic (UE 2108/2208).

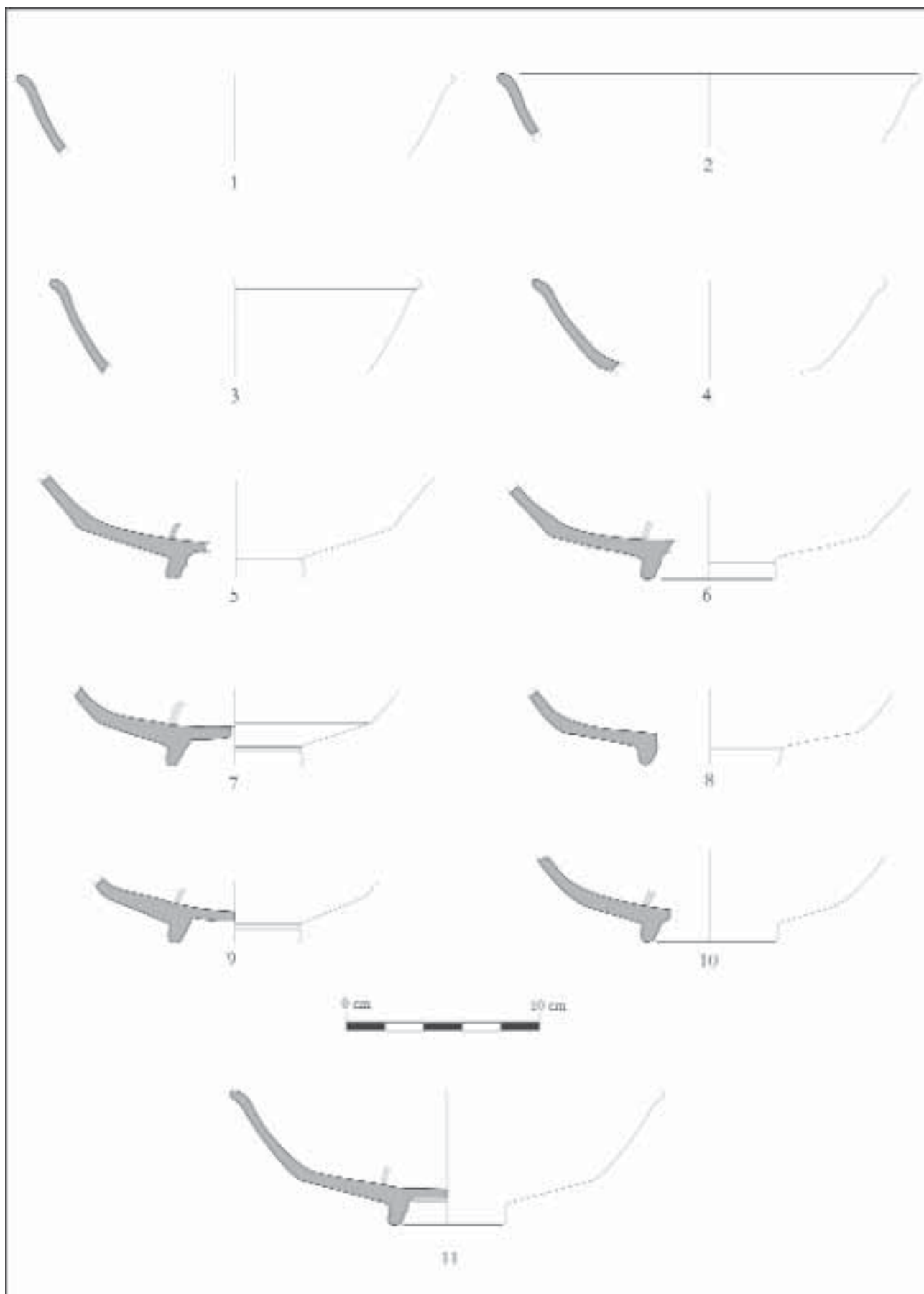

Fig. 4: 1 a 10: ceràmica amb vernís roig de producció local de Tarragona. 11: Ceràmica amb vernís roig de producció local de Tarragona. Prototipus.

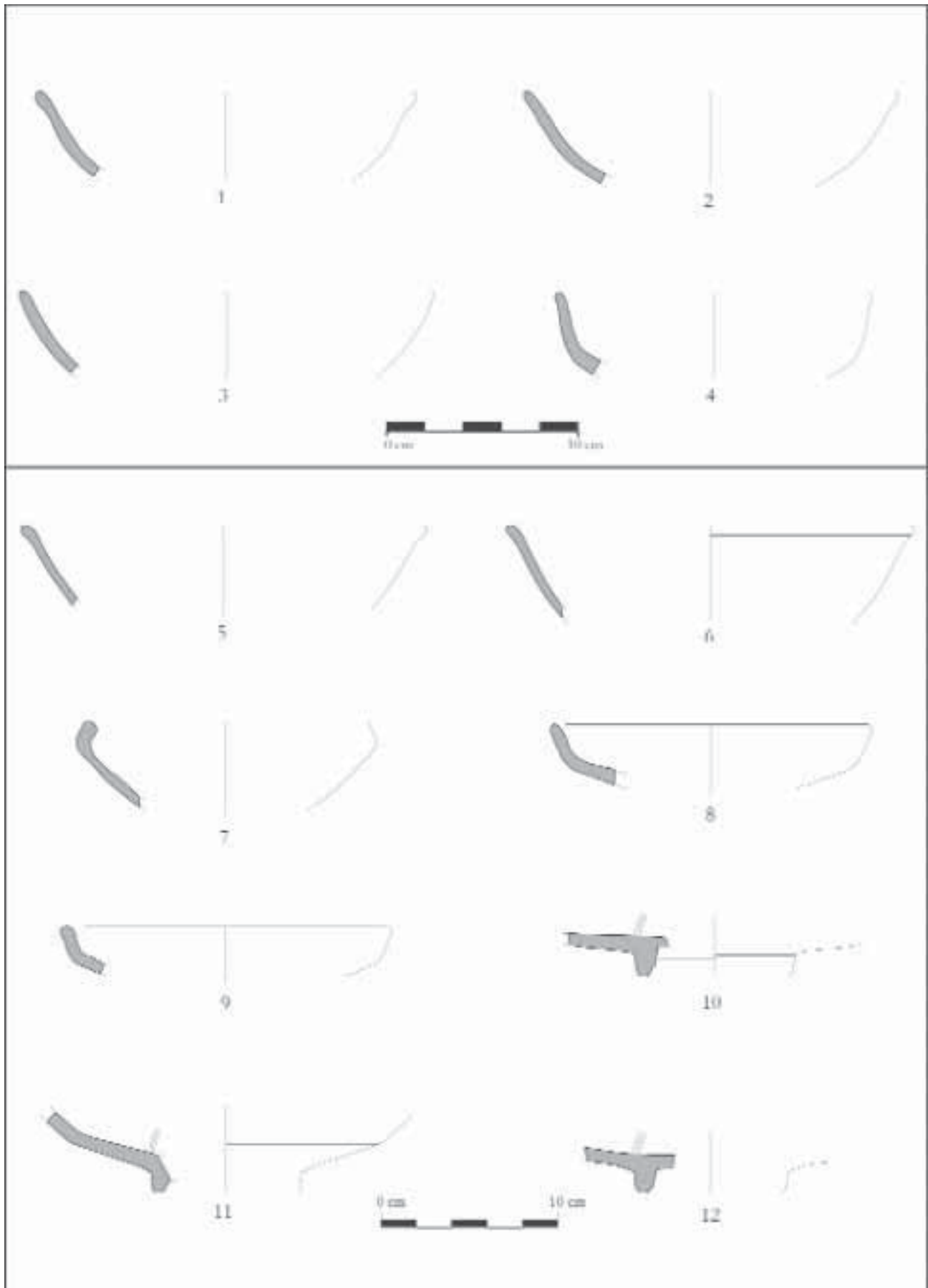

Fig. 5: 1 a 4: ceràmica amb vernís roig de producció local de Tarragona. 5 a 12: ceràmica sense vernís de producció local de Tarragona.

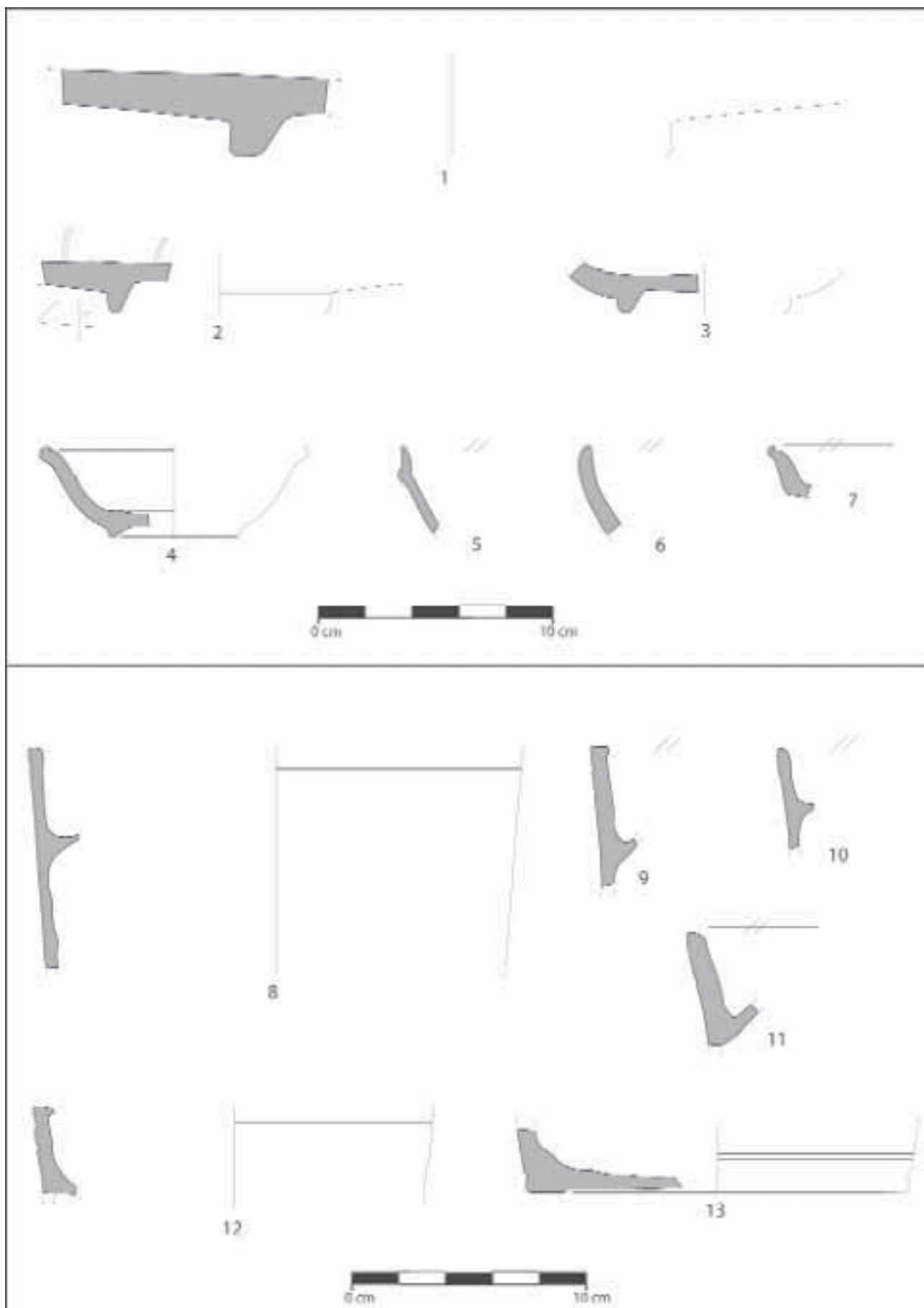

Fig. 6: 1 a 7: ceràmica de la Producció A de la badia de Nàpols. 8 a 13: imitacions de la forma Consp. 51.

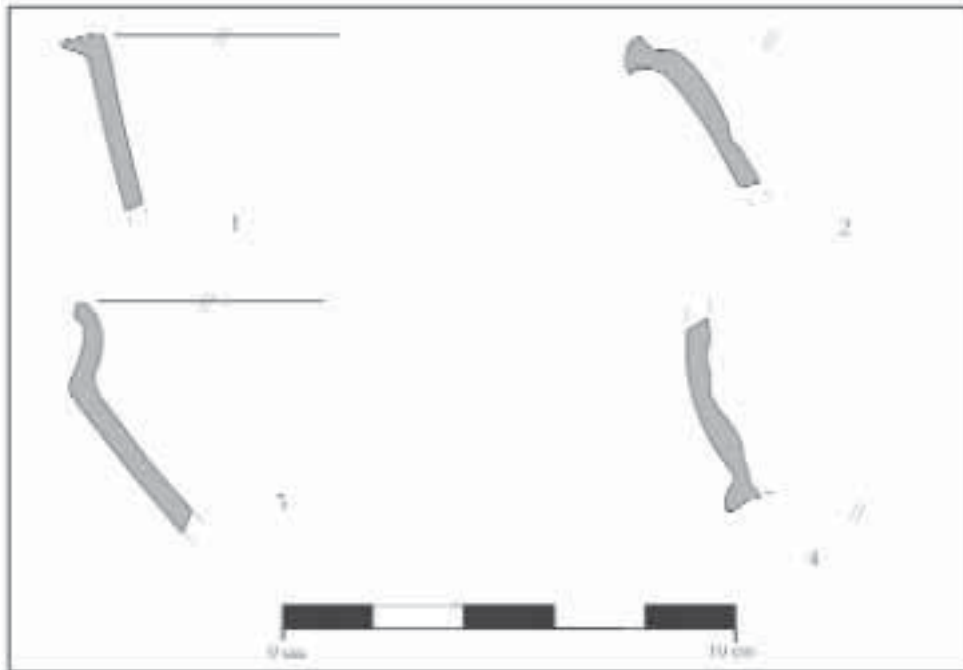

Fig. 7: Imitacions indeterminades de TSI.

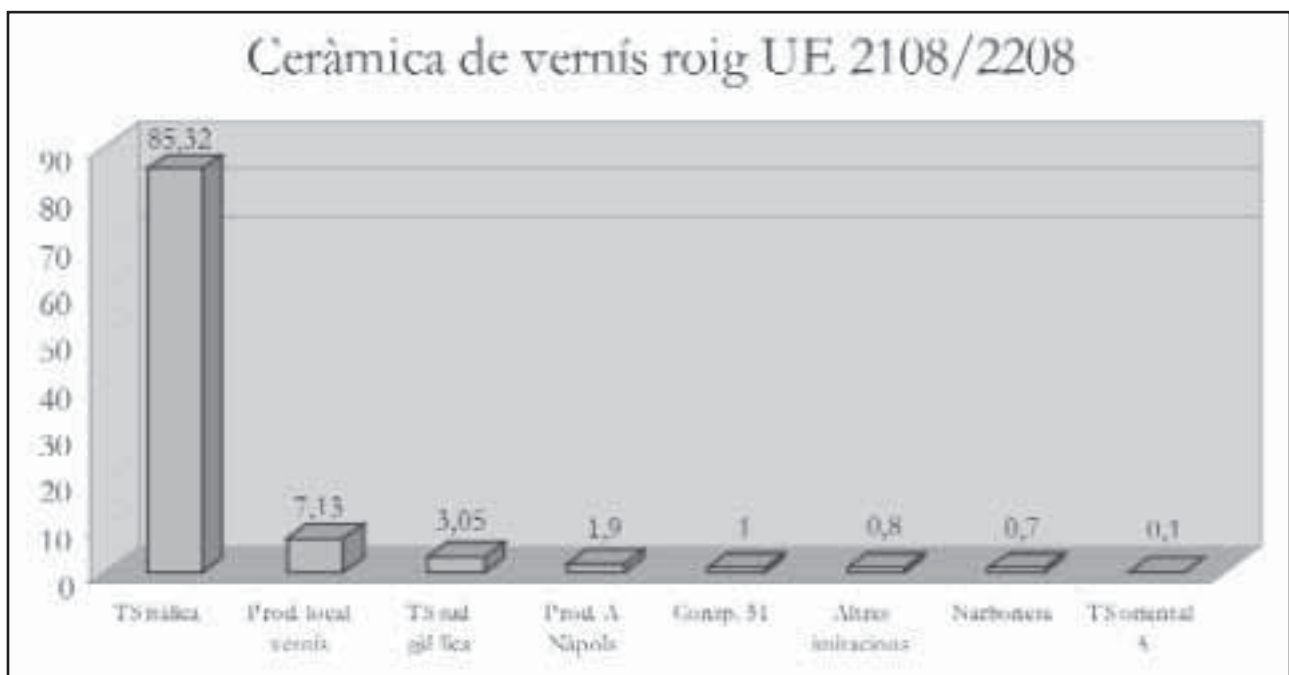

Fig. 8: Distribució de la ceràmica de vernís roig (UE 2108/2208).